

“ADOLAT VA ALGORITM: SUD TIZIMIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING HUQUQIY CHEGARALARI VA XAVFLARI”

Muxammadiyeva Sevara Yolg‘oshovna

Surxondaryo viloyati Termiz davlat

universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo‘nalishi talabasi

Nazarov Elbek Shermamatovich

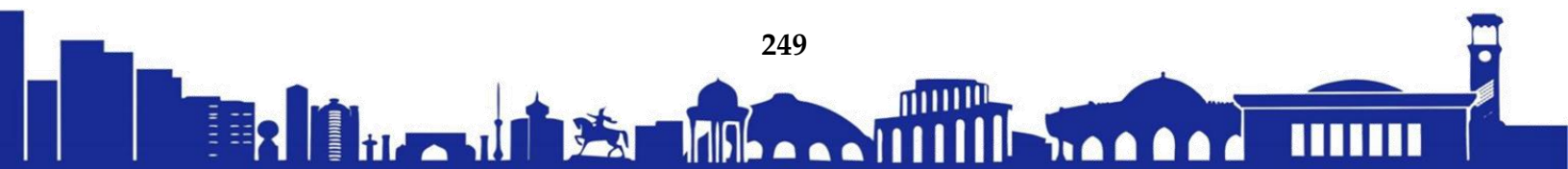
Yurisprudensiya yo‘nalishi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud hokimiyati organlari faoliyatida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llashning huquqiy jihatlari, axloqiy chegaralari va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlar tadqiq etiladi. Muallif algoritmlar orqali qaror qabul qilish jarayonida "shaffoflik", "xolislik" va "inson huquqlari ustuvorligi" tamoyillarining buzilish ehtimolini ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qiladi. Tadqiqot natijasida sud tizimida SI dan foydalanishning huquqiy modelini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Abstract: This article examines the legal aspects, ethical boundaries, and potential risks of implementing artificial intelligence (AI) technologies within the judiciary. The author scientifically analyzes the possibility of violating principles of "transparency," "impartiality," and "primacy of human rights" in the process of algorithmic decision-making. As a result of the research, proposals for improving the legal model of using AI in the judicial system are put forward.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, sud tizimi, algoritmik adolat, huquqiy etika, raqamli yurisprudensiya, kamsitish (diskriminatsiya), inson aralashuvi.

Keywords: Artificial intelligence, judicial system, algorithmic justice, legal ethics, digital jurisprudence, discrimination, human intervention.

Kirish

XXI asrning uchinchi o'nyilligiga kelib, davlat boshqaruvi va huquqni muhofaza qilish sohalariga yuqori texnologiyalarning kirib kelishi qaytmas jarayonga aylandi. "Raqamli adolat" (Digital Justice) konsepsiyasi nafaqat ish yuritishni osonlashtirish, balki sud qarorlarini tayyorlashda sun'iy intellekt (SI) tizimlaridan yordamchi vosita sifatida foydalanishni ham nazarda tutadi.

Biroq, algoritmlarning huquqiy maydonga kirib kelishi fundamental savolni o'rtaga tashlamoqda: Mashina inson taqdirini belgilashda adolat mezonlariga rioya qila oladimi? Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, SI tizimlari sud protsessining tezkorligini oshirsa-da, ularning "qora quti" (black box) effekti, ya'ni qaror qabul qilish mexanizmining yopiqligi demokratik huquqiy davlat prinsiplariga zid kelishi mumkin.

2. Asosiy qism

2.1. Sun'iy intellektning sud tizimidagi funksional vazifalari

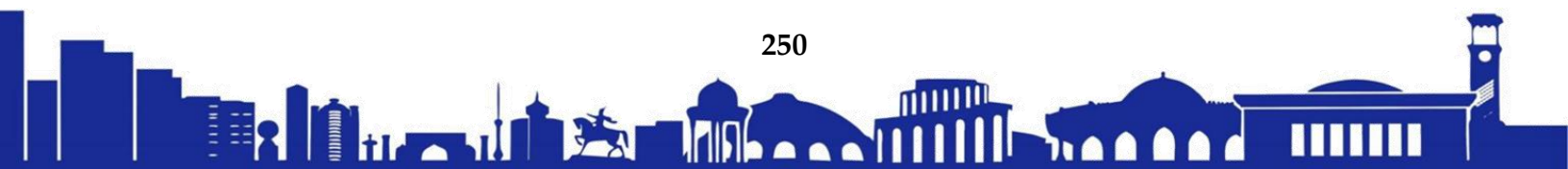
Hozirgi vaqtda SI sud tizimida asosan uchta yo'nalishda qo'llanilmoqda:

1. Axborot-tahliliy yordam: Katta hajmdagi sud pretsedentlarini tahlil qilish va qonunchilik hujjatlarini tizimlashtirish.
2. Bashoratli (prediktiv) adolat: Jinoyat sodir etgan shaxsning qayta jinoyatga qo'l urish ehtimolini (recidivism risk) hisoblash (masalan, AQShdagi COMPAS tizimi).
3. Avtomatlashtirilgan qarorlar: Kam bahsli yoki soddalashtirilgan ishlar bo'yicha qaror loyihalarini tayyorlash.

2.2. Huquqiy chegaralar va axloqiy muammolar

Sud tizimida SI dan foydalanishning huquqiy chegaralari Inson huquqlari bo'yicha Yevropa konvensiyasi va boshqa xalqaro hujjatlar bilan tartibga solinishi lozim. Asosiy huquqiy cheklolvar quyidagilardan iborat:

- Subyektivlikdan xoli bo'lish huquqi: SI tizimlari o'zi o'rgatilgan ma'lumotlar bazasidagi tarixiy xatolarni (irqiy, jinsiy yoki ijtimoiy kamsitishlarni) takrorlashi mumkin.

-Asoslash majburiyati: Har bir sud qarori mantiqiy va huquqiy asosga ega bo‘lishi shart. Algoritm taqdim etgan natija qaysi huquqiy norma asosida shakllanganini tushuntirib bera olmasligi uning huquqiy qiymatini pasaytiradi.

2.3. Asosiy xavflar

1. Algoritmik kamsitish: Agar algoritm "o‘tmishdagi adolatsiz qarorlar" asosida o‘qitilgan bo‘lsa, u muayyan ijtimoiy qatlamlarga nisbatan qattiqroq jazo choralari loyihasini taklif qilishi mumkin.

2. Sudya mustaqilligiga tahdid: Sudyalar algoritmlarga haddan tashqari ishonib qolishi natijasida "kognitiv dangasalik" yuzaga kelishi va individual yondashuv yo‘qolishi xavfi mavjud.

3. Mas’uliyat masalasi: SI xatosi tufayli chiqarilgan noto‘g‘ri qaror uchun kim javobgar bo‘ladi? Dasturchimi, sudya yoki davlat?

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt sud tizimida "sudyaning o‘rnini bosuvchi" emas, balki "sudya ko‘maklashuvchi" instrument bo‘lib qolishi shart. Adolat algoritmlar bilan o‘lchanadigan matematik tushuncha emas, balki insoniy qadriyatlar, axloq va vijdon uyg‘unligidir.

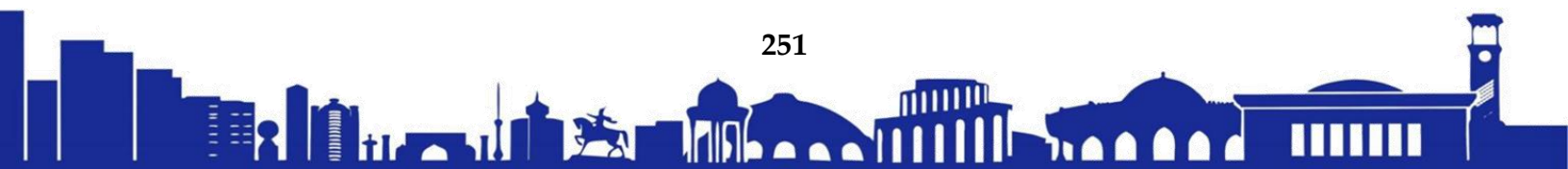
Sud tizimida SI dan foydalanishning huquqiy chegaralarini belgilashda quyidagi prinsiplar ustuvor bo‘lishi lozim:

-Inson nazorati (Human-in-the-loop): Yakuniy qaror har doim inson-sudya tomonidan qabul qilinishi va imzolanishi shart.

- Algoritmik shaffoflik: SI tizimining ishlash mexanizmi va unda foydalanilgan mezonlar protsess ishtirokchilari uchun ochiq bo‘lishi kerak.

- Audit va monitoring: Sud tizimidagi algoritmlar muntazam ravishda xolislik va kamsitishlarga yo‘l qo‘ymaslik bo‘yicha auditdan o‘tkazilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Susskind, R. (2019). *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press.
3. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. (2018). CEPEJ.
4. Cath, C. (2018). *Governing artificial intelligence: ethical, legal and technical opportunities and challenges*. Philosophical Transactions of the Royal Society.
5. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. PublicAffairs.
6. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: Tasvir, 2022.
7. Dworkin, R. (1986). *Law's Empire*. Harvard University Press.
8. Pasquale, F. (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Harvard University Press.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-sonli "Sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori.
10. Hildebrandt, M. (2015). *Smart Technologies and the End(s) of Law*. Edward Elgar Publishing.

